

## משוררים ושירתם

## בן ציון תומר

מאת ט בה הראל

ונסביר, שהמשורר כן, מאחר שהוא נוגע בדברים שהם חשובים לו אי-שית, ולא בכאלה שהוא יודע שהם צריכים להיות חשובים עבורו. מכאן הפועל היוצא, שאמנם, מצליח בידי תומר באותו מבחר של שיריו — הוא איננו מעניק להם קישוטים ופיר תוחים עודפים, שלא לצורך.

„נהר חוזר“ הוא ספרו הראשון והיחיד של בן-ציון תומר, אשר ברשת הדורות הספרותיים מקומו בקבוצת משוררי „דור מלחמת השחרור“. אין ספק, כמובן, שאותה ההערכה שהובעה לעיל היא ביקורתית למדי. אולם אם לא נתייחס לאותם ספרים (מעטים במספרם, אם כי אולי לא במספרם היחסי) שיצאו לאור בשנים האחרונות, וקנו להם מיד את מקומם הסגולי בשירתנו (דוגמא בולטת הוא „הקול מבעד לענף“ של שלמה זמיר), כלומר, אם נדבר על כל קשת קבצי השירה המופיעים אצלנו, הרי אין ספק, שההערכה היהסית של ספר זה קובעת לו מקום משלו בין הספרים, ואמנם, לדעתי, מחזיק „נהר חוזר“ כמה וכמה שירים שזכויותיהם אינן מוטלות בספק.

אם קרבתו האמיתית של תומר לשיריו הולידה את הכנות. שהזכרנו לעיל את שמה לטובה, הרי מצד שני, דווקא קרבה זו הכשילה אותו כשר נעשתה בכמה מן השירים קרבה בלי-סייג. בשירים אלה צועק המדען שורר את כאבו, ועצם צעקה זו, שהיא גדולה, איננה מאפשרת לו לתת להרגשתו גיבוש אמנותי. אופייניים לכך הם כל אותם שירים העוסקים בזכרונות קונקרטיים מתקופת עברו: החרב, למשל, „מראות מן הילדות“, ב' — „עץ התפוח“: „בחצר בית אביה פרח עץ התפוח. / כשניערתי ענפיו / אמרה אל אביה: / „כל תפוחינו ינשרו ברוח!“ / אחר-כך צחקנו / עשב הטלול. / היה ירח אלול / בשל מאוד, כתם. / פתע, / כה פתאום, / נץ פלדה / נצנץ. / בת שכני איה? / ואיה העץ?“ (29) וכן „מראות מן הילדות“, ה' „חצר אבי נים“, 32, או עמודים 38, 47, 78. ואמנם, במקום שאיננו משתדל להחזיק בקרני החוויות, הוא מצליח, באמת לנסח שירים כנים, אשר הפשטות (המשך בעמ' 6)

שלושת השנים שעברו מאז יצא ל-אור „נהר חוזר“ של בן-ציון תומר (מחברות לספרות, תשי"ט) כבר מ-עמידות אותו לפני „מבחן היסטורי“ בזעיר אנפין. הרצנויה שלנו, שצריכה לקבל את פני הספרים החדשים בניתוח קצר, אמנם, ממעט במילים, אבל מעמיק במחשבה — היא, בדרך כלל, קצרת נשימה מאוד, שכן אין לה די פנאי להתעכב על חומר הקריאה, ותכופות היא גם קצרת רואי. לעיתים אפילו אין לה אשימה על-כך, מאחר שעצם סמיכות התאריכים של יציאת הספר והערכתו עלולה לטשטש מעט את הראות, להשי-פיע ולשנות את הפרופורציות הנכונות. בדרך-כלל היא מתייחסת אל ספרי השי-רה הצעירה, היוצאים לאור מידי חודש, כאל שרשרת קבצים, שבדומה לאוספי השירים המופיעים במוספים הספרותיים ובכתבי העת, כאומרת: לחלקם הגדול תהא זו, ודאי, הופעתם הראשונה וה-אחרונה, ורק מבחר שבהם ייזכה לבוא בשערי ספר. הוא הדין לגבי קבצי השי-רה: כיוון שרק חלקם הקטן יעמוד ב-מבחן הזמן, הרי לעיתים לא-רחוקות אין היא טורחת כלל להתחרות ב-אבני-הבוחן שבידי הזמן, וקובעת אי-פוא רק את מרחב חיי הרגע שהיא מעניקה להם. ואף-על-פי ששלוש שנים מהוות משך זמן ששמו ייזכר במש-פחת ה„תקופות“, הרי הן בכל-זאת מפיקות על מנת שאפשר יהיה להס-תכל מעבר להן אחרנית; כמו מעבר לאותו צעד עקרוני, הקובע את ה-מרחק הדרוש כדי שאפשר יהיה לה-קיף את כל ממדי הספר שכבר אינו כל-כך חדש, וגם לידם של הקבצים האחרים.

אילו היה הספר שלפנינו עובר ני-פוי, שהיה משמיט כדי שליש וצד מחצית משיריו, היה נשאר בידינו ספר שירים צנוע, אמנם, אבל בעל רמה מהוגנת מאוד. מספר תבונות שהיו מציינות אותו קובץ, חשובות מאוד לשירה הישראלית הצעירה, פשוט כיוון שאין הן מצויות בה יתר מדי. אני מתכוונת בעיקר לכנות ולחוסר היומרה (שהיתה מציינת את כל הקובץ כולו, וכל שיר לעצמו מבחינת הלבוש שהיה מתלבש בו). וכיוון ש„כנות“ הפכה לימלה שימושית מאוד, יותר מדי, כדאי שנסייג אותה

# בן ציון תומר

(סוף מעמי 5)

רק אם תעבור דרך מדורי הגיהנום של חווית המוות, ודוגמא — „שיר אהבה“, 74: „בהשתלח ידי אלייך, / יסורו המתים, / בנוח פי על שפתר תיך / יסורו המתים, / יסורו המתים, / אהובתי, // כמה לחובות מתיים, / ובני אדם מתיים / עלי לראות, / לשמוע, / לברך, / עד שינוח פי על שפתותייך?“

מעניין, שלמרות חייה הברורים של חויית המוות במציאותו של המשורר, לא משאירה הקריאה בספר הרגשה של אולת-יד ואבדון. נשארו לו ל-משורר אותם „ששונות זעירים, שמ-חות כזנב לטאה“, לפי ביטוייה של רחל הראייה המיוחדת למשוררים, מג-דילה בבת אחת אותן התרחשויות קטנות, כביכול. גם בעיניו של תומר, ומשפיעה עליו גל בלתי צפוי של שמחה: „הבוקר הזה — / פגישת-פתאם כמו עם יבשת אבודה, / ברוך שובו, ברוך מתיר איסור זן העיניים, / ברוך קושר שוב לראשי את ה-שמיים“ („הבוקר הזה“, 68). כך גם לא במקרה חוזר בשירים אלה דימוי עוף החול. האגדה מספרת: „עוף אחד ושמו חול... אלף שנה הוא חי, וכ-סוף אלף שנה אש יוצאה מקנו ר-שורפתו, ומשאר בו כביצה, וחוזר ומגדל אברים וחי“, (בראשית רבה, י"ט): אפילו יבוא המוות, צפוייה אחריו תחייה, תמיד תחייה מחודשת. אם אין בכך נחמה ממש — אמונה יש כאן, ושכרה בצידה.

טובה הראי?

כביכול שלהם מצליחה להפעיל אותם על הקורא במידת שכנוע מפתיעה. דוגמא לכך השיר הקצר והאנטיבי כל-כך — „טעות“ (13): „צינור הר-ביל ממני ואליך, / היה לי שם, / סולם היה. ראשו בתוך שמיך, / קראת לי, אם חף ואם אשם, / עכשיו, כשהצינור נסתם / והסולם שמוט, / כשמישהו פתאם יונה אלי, / אני עונה כי מן הסתם, / נפלה איזו טעות“.

לא נמצא בשיריו של תומר זה צר-רת ביטוי דומיננטי אחת. ניכרים התיפושים אחרי הצורה — ובצד שיר-ים קצרים, בני ארבע-חמש שורות, נוסח האפיגרמות היווניות, מופיעים שירים שאין להם מבנה קבוע, משקל או חרוז (ובמידה שלפעמים מנסה המשורר לשמור על זריז — היא לרוב איננה נחוצה, לדעתי, כי צורתו החופשית של השיר מתפרצת, ולפיכך מבליעה כל סדר). ישנן בספר מספר סונטות, שנראות לי במידה מסוימת כגופים זריז בתוך קשת השירים: נדמה לי, שצורה נוקשה זו, איננה מתאימה לתפיסתו של תומר, שהיא התרשמותית וחדה, כלומר, מתרכזת בתוך מסגרת של נקודות זו, וודאי, גם הסיבה לכך, שצורה זו בדרך-כלל לא ניתנה בידו, ואמנם, הוא מתבטא יפה בשורות חופשיות שיש להן מקצב פנימי, קל מאד, משלהן. כך גם שיריו היפים-באמת, לכאורה, חסרי מידה, למעשה, בעלי שפון פנימי ברור מאד, שמקצבו האפשרי האחד והיחיד נקבע לו על-ידי התוכן.

קשה קצת לתרגם למילים מתארות את הרגשת קרבתו של המשורר אל השירים. כפי שהיא, אמנם, ברורה בשעת הקריאה בהם. לכאורה — איזו שירה לירית איננה מבטאה נושאים קרובים-מאד ללב משוררה? — בכל-זאת יש, כמדומה, שלבים, ותומר בוודאי קרוב מאד לשיריו, לפחות במידה מסוימת יעיד על קרבה זו הנושא המוליך בספר — המוות, שבא כאן לידי ביטוי לגבי תחומים רחבים ביותר: מותם של האנשים שהיו קרובים לו מאד, והוא נשאר המום כש-נלקחו ממנו; היהרסם של המקומות היקרים לו ביותר; סוף קיומם של דברים שהיו חשובים לו מאד — ואינם עוד. המשורר יתום מאבר-תיו — הם אינם, וכל מה שהיה יציב וקבוע בימיהם, פג ונעלם בחייו שלו, המרחפים — חסרי בקרקע. חסרי ה-תכלית (עמודים 7, 8, 9, 10, 12); הוא נשאר עזב מבית אבותיו, מן הקרקע גמנו-צמח (עמודים 28, 29, 30, 34 וכו'); והוא גם יתום מאלהים — „האל הכזיב וגם השם המפורש. — אולי יציל איזה צירוף חדש“ („לוחות שבורים“, 19. ההדגשה של המשורר), (וכן עמודים 13, 14, 19, 21, 24).

הרגשת-תודעת המוות כל-כך חזקה אצלו, עד אשר אפילו האהבה, נושא המסמל את החיים בניגוד קיצוני ל-מוות, תוכל להתקיים במציאות שלו,